

**UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I
REHABILITACIJU**

**U SUSRET INKLUZIJI –
DILEME U TEORIJI I PRAKSI**

*Priredio
Dobrivoje Radovanović*

Beograd, 2008.

**EDICIJA:
radovi i monografije**

„U SUSRET INKLUZIJI – DILEME U TEORIJI I PRAKSI“

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju –
Izdavački centar (CIDD)

Za izdavača
Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije
Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor
*Prof. dr Dobrivoje Radovanović, Prof. dr Dragan Rapaić,
Prof. dr Nenad Glumbić, Prof. dr Sanja Đoković, Doc. dr Vesna Vučinić,
Prof. dr Mile Vuković, Prof. dr Svetlana Slavnić*

Recenzenti
*Prof. dr Stane Košir
Doc. dr sci. Senka Sardelić*

Štampa
„Planeta print“, Beograd

Tiraž
350

ISBN 978-86-80113-71-5

**Objavljivanje ove knjige pomoglo je
Ministarstvo nauke Republike Srbije**

*Odlukom Nastavno-naučnog veća br. 3/9 od 8.3.2008. o pokretanju
Edicije: monografije i radovi.*

www.fasper.bg.ac.yu

INKLUZIJA DECE SA OŠTEĆENJEM VIDA – VIDOVI PODRŠKE I PROBLEMI U PRAKSI

*Aleksandra Grbović, Branka Jablan
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju*

*Radmila Korica-Tošović
Srednja medicinska škola „Beograd“, Beograd*

Inkluzija je model koji podrazumeva izgradnju obrazovnog sistema usmerenog na zadovoljavanje i poštovanje različitih potreba i sposobnosti dece. Cilj inkluzije je da promeni školu i pruži mogućnost deci da se uključe u proces kvalitetnog obrazovanja bez bilo kakvog oblika diskriminacije.

Vaspitanje i obrazovanje dece sa oštećenjem vida može se obavljati u redovnoj školi, u redovnom odeljenju kombinovano sa periodima u resurs učionici, u posebnim odeljenjima pri redovnoj školi i u školama za decu sa oštećenjem vida.

U našim uslovima najčešće su to škole za decu sa oštećenjem vida. U ovim školama obezbeđena je maksimalna podrška kroz timski stručni rad, kao i odgovarajući obrazovni programi u skladu sa individualnim kapacitetima i potrebama dece. Deca sa oštećenjem vida predstavljaju integralni deo razreda i prihvaćena su u toj sredini.

Prema podacima Saveza slepih Srbije određeni broj dece sa oštećenjem vida se obrazuje u redovnim školama u Srbiji. Takođe, značajan broj slepe i slabovide dece pohađa posebna odeljenja pri srednjoj Medicinskoj školi „Beograd“, u Beogradu. U ovom radu prikazaćemo vidove podrške koju deca sa oštećenjem vida uključena u školski sistem imaju i teškoće sa kojima se sreću njihovi nastavnici.

Ključne reči: inkluzija, deca sa oštećenjem vida, nastavnici u redovnoj školi, problemi, podrška

UVOD

Početakom 2000. godine pokrenute su globalne reforme sistema vaspitanja i obrazovanja u našoj zemlji. Treći talas reformi podrazumevao je promene u sistemu vaspitanja i obrazovanja dece ometene u razvoju. U Beogradu je 2002. godine održana konferencija pod nazivom *Aktuelno stanje u obrazovanju dece i omladine sa posebnim potrebama i pravci reforme*. Grupa koja se bavila *Edukativnim sistemom i potrebama dece i omladine sa oštećenjem vida* konstatovala je da se inicijalni problemi odnose i na nepostojanje modela potpunog uključivanja ove dece u re-

dovne škole. Zaključci koji su usvojeni na nizu konferencija koje su usledile ukazuju da se obrazovanje u redovnim školama u našoj zemlji ne može smatrati jedinstvenom celinom u koju se može uključiti svako dete bez obzira na obim i vrstu potrebe za dodatnom pedagoškom pomoći. Na većini skupova posvećenih temi inkluzije i dalje, kao centralno, postavlja se pitanje da li je inkluzija potrebna ili nije. Nakon svih ovih godina u kojima su reforme sprovedene i dalje je otvoreno pitanje: „Kako su se planirane promene odrazile na stvarne obrazovne rezultate?“. Generalno, stiče se utisak da je vreme naivnog optimizma prošlo. Promene u načinu obrazovanja dece ometene u razvoju postale su sastavni su deo reformi opšteg obrazovnog sistema u našoj zemlji i odvijaju se polako i kompleksno.

S druge strane, analizom reformi obrazovanja u zemljama Evropske unije ne može se odbaciti činjenica da postoji globalni napredak u procesu uključivanja dece ometene u razvoju u redovne obrazovne sisteme, naročito u periodu od 1984. do 1994. godine. Naročito je značajno navesti krupne promene u sistemu specijalnog obrazovanja. U pitanju je transformacija, odnosno prerastanje specijalnih škola u resursne cente. Ovakvi centri su se pojavili potpuno periferno, da bi postepeno prerasli u institucije sa nizom obrazovnih ponuda pre svega u oblasti kompenzatornog obrazovanja i potpuno se integrisali u globalnu strukturu redovnog školstva.

U sadašnjem trenutku deca ometena u razvoju u našoj zemlji obrazuju se u:

1. Posebnim školama za decu ometenu u razvoju
2. Razvojnim vaspitnim grupama i posebnim odeljenjima za decu ometenu u razvoju pri redovnim vrtićima i školama
3. U vaspitnim grupama i odeljenjima u redovnim vrtićima i školama u kojima se obrazuju deca ometena u razvoju zajedno sa drugom decom (Reforma obrazovanja dece sa posebnim potrebama 2004)

Vaspitanje i obrazovanje dece sa oštećenjem vida bez drugih oblika ometenosti može se obavljati u redovnoj ili specijalnoj školi. Ipak, u našim uslovima slepa i slabovida deca osnovnoškolskog uzrasta najčešće pohađaju škole za decu sa oštećenjem vida. U ovim školama deci su obezbeđeni odgovarajući obrazovni programi u skladu sa individualnim kapacitetima i potrebama dece. Deca su integralni deo razreda i prihvaćena u toj sredini.

NEOPHODNI USLOVI ZA UKLJUČIVANJE DECE OŠTEĆENOG VIDA U REDOVNE ŠKOLE

Prema dokumentu Evropske agencije za razvoj specijalnog obrazovanja i Informacione obrazovne mreže „Euridika“, u novom sistemu vaspitanja i obrazovanja nastavnici imaju ključnu ulogu u obrazovanju

učenika sa posebnim potrebama uključenih u redovne škole. Ovi nastavnici su dodatno edukovani i dobro motivisani za rad sa decom ometenom u razvoju, a stručne službe škole su povezane sa spoljnim obrazovnim službama tj. resursnim centrima sa kojima ostvaruju tesnu saradnju.

Dakle, prema pomenutom dokumentu nastavnicima je namenjena ključna uloga u obrazovanju dece ometene u razvoju i zbog toga su neophodne značajne izmene u sistemu njihovog obrazovanja. Za sticanje odgovarajućih kompetencija nastavnika za obrazovanje učenika sa posebnim potrebama, neophodno je ispuniti sledeće uslove:

1. Svi nastavnici treba da steknu osnovnu edukaciju o obrazovanju dece ometene u razvoju tokom svog inicijalnog obrazovanja
2. Nastavnici koji rade sa decom ometenom u razvoju treba da steknu dodatno obrazovanje, obično nakon završenog inicijalnog obrazovanja
3. Poželjno je da nastavnici koji rade sa decom ometenom u razvoju stiču permanentno obrazovanje u toku čitavog radnog veka putem kurseva, seminara, usavršavanja i sl., u skladu sa novim saznanjima u ovoj oblasti.

Pored izmena u načinu obrazovanja nastavnika, potrebne su izmene u vrsti usluga koje pružaju specijalne škole. Obzirom da njima pripada uloga resursnih centara za pružanje različitih vidova podrške, to praktično znači da specijalne škole prerastaju u ustanove u kojima se osim obrazovanja pruža niz drugih usluga usmerenih ka potrebama dece ometene u razvoju, njihovih roditelja i nastavnika u redovnoj školi koji u rade sa ovom decom. Podrška nastavnicima iz resursnih centara bi se odnosila na kontinuiranu pomoć u nastavi koju bi pružali specijalni edukatori odgovarajućeg usmerenja iz najbližeg centra, obezbeđivanje neophodnih nastavnih sredstava i informisanja o novim tehnologijama. Pored toga, podrška nastavnicima bi se odnosila na selekciju nastavnog materijala, razrađivanje individualnih obrazovnih planova i organizovanje sesija obuke od strane resursnog centra. Pored resursnog centra, pomoć nastavnicima u slučaju potrebe obezbeđuju specijalni nastavnici, članovi pedagoško-psihološke službe škole koji takođe treba da poseduju specifična znanja o potrebama dece ometene u razvoju, zdravstvene i socijalne službe, kao i volonterske organizacije uključene u pružanje podrške deci ometenoj u razvoju.

Trenutno u našoj zemlji nisu dovoljno razvijene službe za pružanje podrške deci sa oštećenjem vida i nastavnicima koji rade sa njima u inkluzivnom sistemu obrazovanja. Prema evidenciji Saveza slepih, školske 2007/2008. godine, pedeset četvoro kategorisane slepe i slabovide dece pohađa redovne osnovne škole, dok se dvadeset jedno dete školuje u različitim srednjim školama u Srbiji. U srednjoj medicinskoj školi „Beograd“ u Beogradu, na smeru: „Fizioterapeutski tehničar sa oštećenjem vida“, trenutno se školuje šezdeset dvoje dece oštećenog vida ra-

spoređenih u 4 posebna odeljenja. Deca iz unutrašnjosti su u internatskom smeštaju u domovima „Veljko Ramadanović“ i „Jelica Milovanović“, dok su deca iz Beograda u porodicama. Nastavu sa decom oštećenog vida izvodi 35 nastavnika.

Cilj ovog rada je da prikazemo neke vidove podrške koju deca sa oštećenjem vida uključena u redovan školski sistem imaju i teškoće sa kojima se sreću njihovi nastavnici.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Ovim istraživanjem obuhvaćeni su nastavnici srednje medicinske škole „Beograd“ u Beogradu. Upitnik za nastavnike se sastojao od 14 pitanja grupisanih u sledeća područja: motivacija i obučenosť za rad sa decom oštećenog vida, uslovi koje škola pruža za rad sa ovom decom i vrste pomoći koja je dostupna nastavnicima i školi. Ispitivanje je izvršeno u aprilu 2008. godine.

OPIS UZORKA

Uzorak istraživanja je činilo 15 nastavnika srednje Medicinske škole i to 12 osoba ženskog pola (80%) i 3 muškog (20%). Učestvovali su nastavnici koji izvode nastavu iz sledećih predmeta: fizika, fizikalna terapija, računarstvo i informatika, hemija, anatomija i fiziologija, matematika, srpski jezik i književnost, fizičko vaspitanje, filosofija, biologija, engleski jezik, istorija, likovna kultura, fizikalna terapija i strani jezik. Predviđeno je da upitnik popunjavaju svi nastavnici (35), međutim njih 20 nije bilo motivisano da učestvuju u ovom istraživanju. Većini nastavnika (93.3%), rad u ovoj školi je predstavljao prvo iskustvo u edukaciji dece sa teškoćama u razvoju.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

MOTIVACIJA ZA RAD

Prvo deo upitnika se odnosio na ispitivanje motivacije nastavnika za rad u srednjoj medicinskoj školi. Ispitivani su prvobitni razlozi za izbor sadašnjeg radnog mesta i sadašnji razlozi za dalji rad na ovom radnom mestu. Nastavnici su oblike motivacije ocenjivali ocenom od 1 do 5, pri čemu ocena jedan znači da dati razlog nema nimalo uticaja dok ocena 5 znači da je dati razlog u potpunosti uticao na izbor sadašnjeg radnog mesta. U tabeli 1. su prikazane deskriptivne mere koje se odnose na početnu i trenutnu motivaciju za rad.

Tabela 1. Motivacija za izbor radnog mesta

Razlog	Početna motivacija		Trenutna motivacija	
	AS	SD	AS	SD
Nije bilo drugog izbora	2.27	1.710	2.20	1.521
Finansijski razlozi	1.93	1.100	1.60	.737
Povoljni uslovi za rad	2.33	1.175	2.20	1.373
Želja za pedagoškim radom	3.67	1.543	3.67	1.345

Kod svih nastavnika finansijski razlozi su najmanje uticali na izbor sadašnjeg radnog mesta. U početnoj motivaciji finansijski razlozi su bili nešto jače izraženi nego što trenutno predstavljaju motiv za ostajanje na sadašnjem radnom mestu (AS 1.93 prema AS 1.60). Veoma malo utiče i razlog „nije bilo drugog izbora“, bez obzira da li je u pitanju početna ili trenutna motivacija za rad (AS 2.27 prema AS 2.20). U veoma sličnom procentu je zastupljen razlog „povoljni uslovi za rad“ koji je dobio nešto nižu ocenu u trenutnoj motivaciji u odnosu na početnu (AS 2.33 prema 2.20). Međutim, veoma visoko se kotira želja za pedagoškim radom koja je na sve nastavnike u većoj meri (AS 3.67) uticala na izbor sadašnjeg radnog mesta. Interesantno je da se uticaj ovog razloga ne menja sa vremenom provedenim u radnom odnosu. Iako je upitnikom bio ponuđen odgovor nešto drugo, nijedan nastavnik nije precizirao koji bi to drugi razlog bio za odabir ovog radnog mesta. Dakle, bez obzira na razlog koji je prvenstveno uticao na odabir radnog mesta on se nije bitnije promenio nakon više godina radnog staža.

Međutim, prilikom obrade podataka uočeno je, da su se kod pojedinih ispitanika početni i trenutni motivi značajno promenili što se ne može videti u prosečnoj oceni svih ispitanika. Moguće je da nastavnici nisu očekivali da će u redovnoj školi raditi sa decom oštećenog vida i zato je bilo značajno utvrditi kod kojih motiva je došlo do izmena. Zato smo korelirali sve ponuđene motive za rad na ovom radnom mestu. Nakon poređenja rezultata, izdvojile su se sledeće značajne korelacije. Za motiv „nije bilo drugog izbora“ korelacija između početne i trenutne motivacije je statistički značajna na nivou 0.01, dok finansijski razlozi pre i sada koreliraju na nivou 0.05. Za druge motive nisu utvrđene statistički značajne korelacije. To znači da su ovi motivi pokazali najveću stabilnost tokom profesionalnog angažmana nastavnika na tom radnom mestu. Činjenica da ne postoje statistički značajne korelacije između početne i trenutne motivacije u vidu zainteresovanosti za pedagoški rad i povoljnih uslova rada, pokazuje da je došlo do promene motivacije nastavnika, pri čemu je najverovatnije da oni koji su bili motivisani pedagoškim razlozima sada više ocenjuju motivisanost uslovima rada i obrnuto.

EDUKACIJA ZA RAD

Pored motivacije, nivo edukacije u skladu sa zahtevima određenog radnog mesta predstavlja najznačajniji faktor uspeha u radu. Zato se sledeći deo upitnika odnosio na samoprocenjivanje obučenosti nastavnika za rad sa decom oštećenog vida. Nastavnici smatraju da su u većoj meri upoznati sa stanjem i potrebama dece oštećenog vida (AS 3.87 sa SD 0.743). Pri tome su 4 nastavnika (26.7%) i to fizičkog vaspitanja, anatomije i fiziologije, filosofije i fizikalne terapije imala neku vrstu edukacije o radu sa decom sa ometenošću u toku svog inicijalnog školovanja. Međutim, nisu se izjasnili da li je u pitanju sticanje znanja o deci sa ometenošću ili metodici nastave sa decom sa ometenošću. Svi ostali nastavnici (73.3%) nisu imali nikakvu edukaciju o radu sa decom sa ometenošću u toku svog inicijalnog školovanja. Kasnije, u toku rada 93.3% nastavnika je steklo dodatnu edukaciju u trajanju od 10 sati na seminaru „Profesionalno usavršavanje nastavnika srednje škole za rad sa učenicima oštećenog vida“. Na pitanje „Da li ovakva vrsta edukacije zadovoljava potrebe vašeg rada u praksi“, samo jedan nastavnik je odgovorio pozitivno, odgovor ne u potpunosti, dalo je 5 nastavnika, dok se ostali po ovom pitanju nisu izjasnili.

DOSTUPNA POMOĆ NASTAVNICIMA I USLOVI ZA RAD SA DECOM OŠTEĆENOG VIDA

Sledećim delom upitnika procenjivali smo najčešće probleme sa kojima se deca oštećenog vida susreću u toku školovanja prema mišljenju njihovih nastavnika, pripremljenost škole za realizaciju svih predviđenih nastavnih sadržaja, prilagođavanje nastave specifičnim potrebama učenika oštećenog vida i dostupnu pomoć školi i nastavnicima od strane zvaničnih institucija naše zemlje.

Kada je u pitanju pripremljenost dece za praćenje programa njihovog predmeta nastavnici smatraju da su deca delimično spremna za praćenje programa većine nastavnih predmeta (AS 3.20). Interesantno je da su najnižu ocenu 2, koja znači *veoma malo spremni za praćenje programa predmeta* dali nastavnici računarstva i informatike i fizikalne terapije, dok je ocenu 5, *u potpunosti spremni za praćenje programa* dala nastavnica istorije. Važno je istaći da nijedan nastavnik nije ocenio spremnost dece sa „*nimalo*“.

Obzirom da spremnost dece nije izdvojena kao problem za uspešno uključivanje u srednju školu, u tabeli 2. prikazano je mišljenje nastavnika o najčešćim problemima dece oštećenog vida prilikom školovanja u srednjoj medicinskoj školi. Ocena 1 znači nema teškoća, 2 postojanje manjih teškoća, 3 povremene teškoće, 4 česti problemi, dok ocena 5 ukazuje na postojanje značajnih problema.

Tabela 2. Problemi dece oštećenog vida u toku školovanja

Problemi	N	min	max	AS	SD
Prilagođavanje u uklapanje u školsku sredinu	15	2	5	3.27	.884
Realizacija obaveznog kurikuluma	15	2	5	2.93	.799
Aдекватna obuka nastavnika	15	1	4	2.60	.986
Dostupnost udžbenika, školskog prostora i kliničke prakse	15	1	5	3.20	1.373
Socijalni odnosi između ove dece i vršnjaka sa zdravim vidom	14	1	5	2.93	1.207

Aдекватna obuka nastavnika je visoko ocenjena i nastavnici smatraju da deca oštećenog vida mogu imati samo manje manje i povremene teškoće u radu (ocena 2.60) usled obučenosti nastavnika za rad sa ovom populacijom dece. Bez obzira što su naveli samo kratku edukaciju za rad sa decom oštećenog vida kojom su bili obuhvaćeni, nastavnici smatraju da poseduju adekvatna znanja i veštine za rad sa njima.

Kada je u pitanju realizacija obaveznog kurikuluma (*savladanost gradiva*) nastavnici navode da postoje povremene teškoće kod dece sa oštećenjem vida (AS 2.93). Povremeni problemi se javljaju i u okviru socijalnih odnosa između dece bez oštećenja vida i dece sa oštećenjem vida (AS 2.93).

Problemi dece oštećenog vida u toku školovanja prema mišljenju njihovih nastavnika odnose se na dostupnost udžbenika i kliničke prakse (AS 3.20), dok prilagođavanje u uklapanje u školsku sredinu predstavlja njihov najčešći problem u toku školovanja u (AS 3.27).

Bio je ponuđen i odgovor „nešto drugo“, međutim nastavnici nisu specifikovali druge probleme. Samo jedan nastavnik je popunio rubriku i naveo da deca oštećenog vida mogu imati manje teškoće u školi koji bi se javili zbog odnosa pojedinih nastavnika prema njima.

Sledi procena nastavnika o pripremljenosti škole za obrazovanje učenika oštećenog vida. Ocenjivana je obučenost nastavničkog kolektiva, opremljenost škole neophodnom tehnologijom i adaptiranost školskog prostora za kretanje učenika oštećenog vida. Deskriptivne mere su prikazane u tabeli 3., a značenje ocena je sledeće: ocena 1 škola nije ni malo pripremljena, 2 veoma malo, 3 delimično, 4 u većoj meri, 5 u potpunosti je pripremljena.

Tabela 3. Pripremljenosti škole za obrazovanje učenika oštećenog vida

Pripremljenost škole	N	min	max	AS	SD
Obučenost nastavničkog kolektiva	15	3	5	3.87	.834
Opremljenost škole adaptiranim nastavnim materijalima	15	1	4	2.80	.941
Opremljenost škole asistivnom tehnologijom	15	1	4	2.07	1.033
Adaptiranost prostora za kretanje	14	1	4	2.71	.914

Kada je u pitanju pripremljenost škole za obrazovanje dece sa oštećenjem vida, najniže (AS 2.07) je ocenjeno korišćenje asistivne tehnologije u nastavi: "veoma malo". Prostor škole je delimično adaptiran (AS 2.71), i delimično se koriste adaptirani udžbenici (AS 2.80). U delu testa, koji se odnosio na mišljenja nastavnika o pripremljenosti škole za rad sa decom oštećenog vida, obučenos nastavnika je ocenjena najvišom ocenom (AS 3.87).

U tabeli 4. sledi prikaz podataka o načinima prilagođavanja nastave potrebama učenika oštećenog vida. Značenje ocena: 1 nimalo jer nema potrebe, 2 retko, u pojedinim segmentima, 3 delimično i povremeno, 4 prilično i često, 5 u potpunosti, inače deca ne bi mogla da savladaju predviđene sadržaje.

Tabela 4. Prilagođavanje nastave posebnim potrebama učenika oštećenog vida

Prilagođavanje nastave	N	min	max	AS	SD
Adaptacija kurikuluma	15	2	5	3.33	1.047
Primena odgov. nastavnih metoda, principa, i sredstava	15	2	5	3.80	.862
Sačinjavanje individualnog obrazovnog plana	14	1	5	3.21	.893
Obučenos nastavnika za korišćenje asistivne tehnologije	15	1	5	2.13	1.302

Nastavnici retko primenjuju asistivnu tehnologiju (AS 2.13), dok delimično i povremeno primenjuju individualni obrazovni plan (AS 3.21) i adaptaciju obaveznog školskog programa (AS 3.33). U nastavi najčešće primenjuju odgovarajuće metode, pridržavaju se nastavnih principa i koriste odgovarajuća nastavna sredstva i na taj način prilagođavaju nastavu različitim potrebama dece sa oštećenjem vida.

U tabeli 5. prikazani su pozitivni odgovori nastavnika u vezi sa dostupnim vidovima pomoći njihovoj školi.

Tabela 5. Dostupni vidovi podrške školi

Podrška	N	%
Iz drugih škola u kojima se školuju deca oštećenog vida	4	26.7
Iz nadležnih ministarstava (prosveta, zdravstvo, socijalna politika)	7	46.7
Iz institucija zdravstva, obrazovanja, soc.zaštite	4	26.7
Iz strukovnih udruženja (defektologa, profesora, učitelja)	2	13.3
Iz Saveza slepih	9	60.0
Humanitarne organizacije, nevladine organizacije	1	6.7

U najvećem procentu (60%) nastavnici smatraju da iz Saveza slepih dobijaju najznačajniju podršku, a zatim iz nadležnih ministarstava (46.7%). U istom procentu su zastupljeni psiholog škole, zdravstvene, obrazovne i institucije socijalne zaštite, kao i druge škole u kojima se

školuju deca sa oštećenjem vida. Manji procenat nastavnika (6.7%) smatra da im humanitarne organizacije i nevladine organizacije pružaju različite vidove podrške. Međutim, na pitanje da navedu konkretnu vrstu podrške koju dobijaju ni jedan od ispitanika nije naveo ništa.

Na pitanje: „Da li Vi lično saradujete sa tifologom /nastavnikom/ psihologom ili pedagogom iz specijalne škole“ samo jedan nastavnik je odgovorio pozitivno. Sa školskim psihologom 4 nastavnika (26.7%) navode da ostvaruju saradnju.

DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je motivacija nastavnika za rad sa decom oštećenog vida veoma visoka i što je najvažnije nije finansijske prirode. Kada je reč o motivaciji treba istaći da se ona vremenom menja. Ovo daje nadu da bez obzira na otežane uslove rada i druge teškoće, nastavnici imaju potrebnu pedagošku motivaciju za rad sa učenicima, što je preduslov kvalitetnog ispunjavanja njihove uloge.

Iako je nastavnik izdvojen kao ključni faktor u obrazovanju dece ometene u razvoju koji su uključeni u redovne škole, smatramo da u današnjim uslovima nije sistemski rešeno pitanje pre svega njihove inicijalne obuke na matičnom fakultetu. U zavisnosti od radnog mesta postoje velike razlike u dodatnoj edukaciji koja je potrebna za rad sa decom ometenom u razvoju. Za predmetne nastavnike koji izvode nastavu u osnovnim školama za decu oštećenog vida obavezno je ostručavanje na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u trajanju od godinu dana. Za nastavnike srednje medicinske škole realizovan je seminar za profesionalno usavršavanje. Ipak, bez obzira na razlike u trajanju i vrsti edukacije nastavnika, njihova obučenost za rad sa decom oštećenog vida je ocenjena visokim ocenama. Nastavnici su svakako često bili u situacijama u kojima su sami pronalazili puteve za obradu određenih nastavnih sadržaja i približavanje deci sa oštećenjem vida. To je akumuliralo dragoceno iskustvo, ali svakako bi bilo interesantno pitati decu sa oštećenjem vida šta misle o spremnosti i obučenosti nastavnika za rad sa njima.

U svim ocenjivanim aspektima nastavnici imaju najviše ocene, dok su ostali aspekti lošije ocenjeni. To može da se tumači dvojako. Prvenstveno je moguća subjektivnost nastavnika u procenjivanju sopstvene funkcije. Ukoliko kažemo da su bili objektivni, onda je ključ uspešne inkluzije u dobro obučenim i motivisanim nastavnicima, a ne drugim uslovima rada u školi.

Kada je u pitanju *Dostupna pomoć nastavnicima i uslovi za rad sa decom oštećenog vida* interesantno je veoma rašireno mišljenje nastavnika da je školi omogućena pomoć sa različitih strana, pri čemu ni jedan nastavnik ne navodi konkretnu pomoć, niti ima saradnju sa zvaničnom institucijom ili pojedincima posebno usmerenim za rad sa decom ošteće-

nog vida. Kada su u pitanju uslovi rada, interesantno je istaći da škola ne poseduje adekvatna nastavna sredstva niti nastavnici poznaju mogućnosti primene asistivne tehnologije u nastavi. Iako je korišćenje savremene nastavne tehnologije imperativ za uspešno savladavanje potrebnih nastavnih sadržaja i stvaranje sistema znanja umenja i navika, nastavnici ipak ne smatraju da nedostatak osnovnih sredstava za rad predstavlja posebne teškoće.

Objektivnija slika situacije mogla bi se dobiti tek uključivanjem u slično istraživanje drugih aktera obrazovne delatnosti, pre svega učenika i roditelja. Smatramo da je neophodno uraditi dalja istraživanja putem kojih bi dobili saznanja o mišljenju dece sa oštećenjem vida za školovanje u ovakvim uslovima. Naročito bi se trebalo usmeriti na procenu obučenosti nastavnika koji rade sa njima. Na kraju ovog rada možemo da kažemo da uz dobro definisan plan i program i ostale parametre vaspitno-obrazovnog rada ličnost nastavnika i njegov pedagoški stil, pored stručnih kvaliteta predstavljaju veoma značajan faktor uspeha u edukaciji dece sa teškoćama u razvoju.

LITERATURA

1. Hrnjica, S., Sretenov, D. (2003): *Deca sa razvojnim teškoćama u redovnim osnovnim školama u Srbiji – trenutno stanje i stavovski preduslovi za potencijalnu inkluziju*, Studija Ministarstva prosvete i sporta, UNICEF-a i Save the Children Fonda, Beograd
2. *Kvalitetno obrazovanje – put u razvijeno društvo (2002)*: Ministarstvo prosvete i sporta, Republika Srbija, Beograd.
3. Meijer, C., Soriano, V., Watkins, A. (2003): *Obrazovanje učenika sa posebnim potrebama u Evropi*, European Agency for Development in Special Needs Education, Evropska agencija za razvoj specijalnog obrazovanja, www.european-agency.org
4. Savez slepih Srbije: *Zbirni podaci o slepim i slabovidim licima*, Statistički obrazac S.P.2, za 2007. godinu.
5. Vujačić, M., Krnjajić, S. (2007): Socioemocionalni aspekti uključivanja dece sa posebnim potrebama u redovne škole, *Na putu ka društvu znanja – obrazovanje i vaspitanje u Srbiji u periodu tranzicije*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
6. *10 godina reformi obrazovanja u evropskim zemljama (1984–1994)*, Ministarstvo prosvete i sporta, Republika Srbija, Beograd, 2001.

INCLUSION OF CHILDREN WITH IMPAIRED VISION – SUPPORT ASPECTS AND PROBLEMS IN PRACTICE

Inclusion is a model of the educational system aimed to support and respect different needs and abilities of children. The aim of inclusion is to change school and to provide opportunities for all children to be included in the process of quality education without any form of discrimination.

Education of the children with impaired vision can be ensured in: main stream school; main stream classes with periods in resource classrooms; special classes in main stream school; schools for children with impaired vision.

In our country, visual impaired children are mostly educated in special school for blind and low vision children. In those schools, maximal support of professional team work is enabled, as well as appropriate educational programs, developed according to individual children needs. Children with impaired vision are well integrated and accepted in this environment.

According to the data of Blind Union of Serbia, certain number of children with impaired vision are educated in main stream schools in Serbia. Great number of blind and low vision children are attending special classes in high medical School "Beograd", in Belgrade. In this paper we will present some type of support provided to the children with impaired vision who are included in main stream high school system, and difficulties in practice of their teachers.

Key words: inclusion, children with impaired vision, main stream high school, difficulties, support